

LAPS/79/2024, 14.8.2024

Lapsiasiavaltuutetun lausunto oikeusministeriölle hallituksen esitysluonnoksesta rangaistuksen määräämistä koskevaksi lainsäädännöksi

Viite: VN/24201/2023

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi hallituksen esitysluonnosta yleissopimuksen näkökulmasta.

Hallituksen esitysluonnoksen keskeinen sisältö

Esityksessä ehdotettaisiin, että rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston toimintaa säädettäisiin rangaistuksen koventamisperusteeksi. Rikoslakiin sisällytettäisiin myös rikollisverkostoa koskeva määritelmäsäännös. Viittätoista vuotta nuoremman henkilön käyttäminen välikappaleena tahallisen rikoksen tekemisessä säädettäisiin rangaistavaksi erillisenä rikoksena. Rangaistuksen koventamisperusteeksi säädettäisiin lisäksi henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla. Ehdotetut säännökset ankaroittaisivat kyseessä olevien tekojen rangaistuksia.

Esityksen tavoitteena on vahvistaa katujengirikollisuuteen, alle rikosvastuuikäisten lasten hyväksi käyttämiseen rikoksen tekemisessä ja nöyryytysväkivaltaan liittyvää rikoslainsäädäntöä. Rikoslakia selkiytettäisiin säätämällä näihin ilmiöihin liittyvät nimenomaiset säännökset. Ehdotetuissa säännöksissä huomioitaisiin paremmin yhteiskunnallinen ja teknologinen kehitys, joiden myötä mainittuihin ilmiöihin liittyy yhä vahingollisempia tekoja.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu kannattaa esitysluonnoksen ehdotuksia.

- Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että esityksessä tulisi pohtia myös, miten suhtaudutaan rikollisverkoston tekemiin rikoksiin, jotka tehdään yksityisissä tiloissa, ei-julkisella paikalla, sekä verkkoympäristöissä.
- Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että ehdotettu nöyryyttävää tekotapaa koskeva koventamisperuste on tärkeä parannus erityisesti rikosuhrien näkökulmasta.
- Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että koventamisperusteen on katsottu voivan kattaa myös sellaiset tilanteet, joissa vakavanasteista nöyryyttämistä on kuvattu ilman, että materiaalia on jaettu eteenpäin. Lapsiuhrin kohdalla myös pitkäaikaisia vaikutuksia on syytä arvioida erityisen tarkasti.
- Lapsiasiavaltuutettu pitää hyvänä, että moitittavuuden arvioinnissa, kun kyse on alaikäisen käyttämisestä rikoksen tekemisessä, otetaan huomioon muun muassa lapsen ikä ja kehitys sekä lapsen ja välillisen tekijän ikäero. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsen alisteista asemaa tulee arvioida kaikissa tilanteissa.
- Lapsiasiavaltuutettu kehottaa vielä pohtimaan, onko alaikäisen oma-aloitteisuudelle tai ymmärrykselle tarpeen antaa merkitystä lainkaan moitittavuusarvioinnissa, kun kyse on tilanteesta, jossa lasta on hyväksikäytetty rikoksen tekemiseen.
- Lapsiasiavaltuutettu pitäisi selkeämpänä, että hallituksen esityksessä olisi yhteen kohtaan kerätty lapsiin kohdistuvat vaikutukset, sekä lapsiuhrin että rikoksen tehneiden alaikäisten osalta. Vaikutusarvioinnissa tulisi korostaa alaikäisen suojelun näkökulmaa ja käsitellä ehdotuksia erikseen alle 15-vuotiaiden ja 15–17-vuotiaiden kannalta.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu kannattaa esitysluonnoksen ehdotuksia. Esitysluonnos on selkeä ja perusteltu. Lapsiasiavaltuutettu esittää luonnoksesta seuraavat huomiot.

Rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston toimintaa

Esitysluonnoksessa ehdotetaan rikoslain 6 luvun 5 §:ään lisättäväksi uusi 3 momentti rikollisverkoston määritelmästä sekä siitä, että rangaistusta voitaisiin koventaa sillä perusteella, että rikos on tehty osana rikollisverkoston toimintaa (1 momentin uudet 6 ja 7

kohdat). Ehdotettavat säännökset sekä niiden yksityiskohtaiset perustelut ovat pääosin selkeitä. Rikollisverkostolla ja jo aiemmin säännellyllä järjestäytyneellä rikollisryhmällä on omat määritelmänsä, joissa sinänsä on paljon samoja elementtejä, mutta myös eroja. Niitä verrataan toisiinsa esitysluonnoksessa joiltain osin.

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomioita siihen, että säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 40) todetaan, että osittaisen päällekkäisyytensä vuoksi rikollisverkostoa ja järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevat koventamisperusteet saattavat molemmat soveltua joissain tapauksissa ja että ensisijaisesti sovellettaisiin järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevaa koventamisperustetta, koska se koskee lähtökohtaisesti vakavampia tekoja. Toisaalta esitysluonnoksessa (mm. s. 5) todetaan muun muassa, että katujengien rakenteet ovat löyhempiä kuin esimerkiksi järjestäytyneen rikollisuuden ja mainitaan muitakin eroja. Tarkoitetaanko perusteluissa sanotulla, että tekijän voitaisiin katsoa olevan jäsen yhteenliittymässä, joka olisi mahdollista määritellä joko rikollisverkostoksi tai järjestäytyneeksi rikollisryhmäksi samaan aikaan samoissa olosuhteissa? Missä tilanteissa voitaisiin katsoa, että teko/teot voitaisiin katsoa periaatteessa tehdyksi sekä rikollisverkoston että järjestäytyneen rikollisryhmän jäsenenä? Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että perusteluissa olisi tarpeen avata näiden kahden yhteenliittymän rinnastamista tässä kohdin tarkemmin.

Hallituksen esitysluonnoksessa käytetään termiä ”katujengi”, joka sinänsä on hyvin soveltuva puhekielinen termi kuvaamaan ehdotettua rikollisverkoston määritelmää. Perustelujen mukaan (s. 41) verkoston toimintaa ja tarkoitusta kuvaavan määritelmän ei ole tarkoitettu nimenomaisesti rajaavan mitään rikosta sen tyyppin tai vakavuuden perusteella. Edellytys ”ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta” ja perustelut rajaavat soveltamisen käytännössä fyysisissä yleisissä paikoissa tehtyihin rikoksiin. Esitysluonnoksessa viitataan tässä kohdin järjestyslain (612/2003) 2 §:ään. Säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 42) mainitaan, että kyse on erityisesti sellaisesta rikollisesta toiminnasta, joka tehdään näkyvästi. Esitysluonnoksen perusteella jää epäselväksi, miten suhtaudutaan rikollisverkoston tekemiin rikoksiin, kuten pahoinpitelyihin, jotka tehdään yksityisissä tiloissa, ei-julkisella paikalla. Uhrin näkökulmasta tällainen rikos on vähintään yhtä vakava ja haitallinen kuin yleisellä paikalla tapahtunut rikos. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että myös tätä näkökulmaa käsiteltäisiin säännöskohtaisissa perusteluissa.

Lapsiasiavaltuutettu ehdottaa lisäksi, että esitykseen sisällytettäisiin pohdinta siitä, miten suhtaudutaan rikollisverkostojen tekemiin verkkorikoksiin, kuten huumekauppaan tai maksuvälinepetoksiin. Tällaiset rikokset voivat liittyä yleisillä paikoilla tapahtuviin rikoksiin tai olla itsenäisiä, pelkästään verkossa tehtyjä rikoksia. Tulisiko koventamisperusteen ulottua myös tällaisten rikosten tekemiseen silloin, kun ne tehdään osana rikollisverkoston toimintaa?

Henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että ehdotettu nöyryyttävää tekotapaa koskeva koventamisperuste on tärkeä parannus erityisesti rikosuhrien näkökulmasta. Lapsiin kohdistuviin ja usein myös alaikäisten tekemiin rikoksiin liittyy tänä päivänä yhä useammin se, että rikos, esimerkiksi pahoinpitely ja siihen liittyvä nöyryyttäminen, kuvataan ja se levitetään joko suorana tai myöhemmin tallenteena joko rajatulle joukolle tai julkisesti erilaisissa viestipalveluissa tai sosiaalisessa mediassa.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että koventamisperusteen on katsottu voivan kattaa myös sellaiset tilanteet, joissa vakava-asteista nöyryyttämistä on kuvattu ilman, että materiaalia on jaettu eteenpäin (s. 43). Jo tietoisuus siitä, että nöyryyttäminen voidaan saattaa muiden nähtäväksi, voi aiheuttaa uhrille vakavaa kärsimystä, joka hidastaa tai jopa estää toipumista traumaattisesta kokemuksesta. Lapsiuhrin kohdalla on pitkäaikaisia vaikutuksia syytä arvioida erityisen tarkasti. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että perusmuotoisena kunnianloukkauksena arvioitavaksi tulevilla teoilla, joihin liittyy esimerkiksi kuvaaminen (s. 44), tulisi lapsiuhrin kohdalla katsoa koventamisperusteen soveltuvan matalalla kynnyksellä.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa tässä yhteydessä vuonna 2022 tekemästään aloitteesta¹, jossa ehdotettiin, että lapsiin kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa kuvaavan materiaalin hallussapidon ja levittämisen rangaistavuuden tarvetta selvitettäisiin. Nyt käsillä oleva esitysluonnos joltain osin lähenee aloitteessa tunnistettua sääntelytarvetta, mutta ei poista kokonaan tarvetta edelleen selvittää aloitteessa tarkoitettujen tekojen kriminalisointia. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että lainvalmistelutoimet edistyisivät kattamaan myös muut aloitteessa tarkoitettut tilanteet.

Alaikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että ehdotettu kriminalisointi on erittäin tarpeellinen lasten tehokkaammaksi suojelemiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu julkaisi keväällä 2024 analyysin lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta ”Hatkassa lapsen silmin”.² Kyselytutkimuksessa ei suoraan kysytty, oliko lapsia pyydetty tai houkuteltu hatkassa olon aikana tekemään rikoksia tai oliko heitä käytetty tällaiseen toimintaan, mutta analyysi antaa viitteitä siihen, että tällaista toimintaa tapahtuu. Analyysissa tunnistettiin (kuviot 3 ja 4), että hatkaan lähdetään, koska on esimerkiksi halu saada päihteitä ja halutaan osallistua rikolliseen toimintaan (tarve päästä myymään tai välittämään päihteitä tai ansaitsemaan rahaa tai maksamaan velkoja). On selvää, että rikolliseen toimintaan voi liittyä myös ulkopuolisia henkilöitä, jotka käyttävät hatkassa olevia nuoria rikosten tekemiseen.

Esitysluonnoksessa (s. 46) todetaan, että moitittavuuden arvioinnissa merkitystä tulisi antaa sille, millaisia keinoja välillinen tekijä on käyttänyt saadakseen lapsen ryhtymään rikolliseen tekoon, mutta eri keinojen välisille eroille ei tulisi antaa suurta merkitystä, koska kohteena on vielä kehitysvaiheessa oleva lapsi. Myöskään sille, että kyseessä oleva lapsi olisi oma-aloitteisesti myötävaikuttanut päätökseen ryhtyä rikolliseen tekoon, ei tulisi antaa suurta merkitystä arvostelua lieventävänä seikkana. Säännöskohtaisissa perusteluissa katsotaan lisäksi, että jos sekä välillinen tekijä että lapsi ovat molemmat lähellä rikosvastuun ikärajaa eikä lapsi ole ollut alisteisessa asemassa, moitittavuus voidaan arvioida lievemäksi.

Lapsiasiavaltuutettu pitää hyvänä, että teon moitittavuuden arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa lapsen ikä ja kehitys sekä lapsen ja välillisen tekijän ikäero.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsen alisteista asemaa tulee arvioida kaikissa tilanteissa. Lapset ovat ylipäätään pääsääntöisesti heikommassa asemassa suhteessa aikuisiin tai lähellä aikuisuutta oleviin henkilöihin. Voidaan katsoa, että asetelma on tällainen lähes poikkeuksetta, kun lapsi on tekemisissä rikollisverkostoon kuuluvan välillisen tekijän kanssa, silloinkin, kun tekijä on itse vielä alle 18-vuotias. Myös esimerkiksi edellä mainituissa hatkatilanteissa lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja heidän rekrytoimisensa rikollisiin tekoihin ei välttämättä edellytä suurtakaan, jos minkäänlaista, houkuttelua, painostusta tai yllytystä, joten alisteiselle asemalle tulee antaa tällöin selkeä merkitys. Lapsiasiavaltuutettu kehottaa vielä pohtimaan, onko alaikäisen oma-

aloitteisuudelle tai ymmärrykselle tarpeen antaa moitittavuusarvioinnissa lainkaan merkitystä.

Muut huomiot

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että esitysluonnoksessa ei ole nimenomaista lapsivaikutusten arviointi -kohtaa, vaikkakin vaikutuksia on jonkun verran arvioitu muissa kohdissa. Lapsiasiavaltuutettu pitäisi selkeämpänä, että hallituksen esityksessä olisi lapsiin kohdistuvat vaikutukset, sekä lapsiuhrien että rikoksen tehneiden alaikäisten osalta, kerätty yhteen kohtaan. Vaikutusarvioinnissa tulisi korostaa alaikäisen suojelun näkökulmaa ja käsitellä ehdotuksia erikseen alle 15-vuotiaiden ja 15–17-vuotiaiden kannalta.

Vaikutusarvioinnissa olisi hyvä käsitellä ehdotettujen muutosten vaikutusta muun muassa alaikäisten vankien määrään. Esitysluonnoksessa on myös käsitelty melko vähän ehdotuksia 15–17-vuotiaiden nuorten rikosten tekijöiden näkökulmasta. Vaikka rikollisverkoston jäsenet poliisin tietojen mukaan ovat yleensä 18–30-vuotiaita (esitysluonnos s. 5), lienee todennäköistä, että nuoria on myös mukana verkoston jäsenenä, ei ainoastaan verkoston vaikutuspiirissä. Nuorten keskenään muodostamat ryhmät, jotka tekevät myös rikoksia, eivät välttämättä täytä rikollisverkoston määritelmää, joten siinä kyse on eri ilmiöstä, kuten Poliisihallituksen keväällä julkaisemassa analyysissäkin³ todetaan (s. 13). Nuorten tekemien poliisin tietoon tulleiden väkivalta- ja ryöstörikosepäilyjen määrä on kuitenkin noussut viime vuosina huomattavasti, joten on oletettavaa, että osa rikoksista tehdään osana rikollisverkostoksi katsottavan yhteenliittymän toimintaa.

Jyväskylässä 14.8.2024

Elina Pekkarinen
lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
juristi

¹ Lapsiasiavaltuutetun aloite oikeusministeriölle lainvalmistelutoimiin ryhtymisestä lapsiin kohdistuvaa vakavaa väkivaltaa sisältävän materiaalin hallussapidon ja levittämisen

kriminalisoimiseksi. 3.11.2022. https://lapsiasia.fi/-/laps_aloite_om_vakivalta-kuvamateriaali

² Kekkonen, O., Pekkarinen, E. Hatkassa lapsen silmin. Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2024:1. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-839-6>

³ Nuorisoriikollisuus. Taktinen teema-analyysi – määritelmät, tilannekuva ja toimintamallit. Poliisihallitus. 10.4.2024. <https://poliisi.fi/documents/25235045/31329635/32433045-Nuorisoriikollisuus-teema-analyysi-web.pdf/2c2c3b8a-9487-22a0-cb89-6a9c466869b0/32433045-Nuorisoriikollisuus-teema-analyysi-web.pdf?t=1712736269753>